

80-90-е годы XIX в. оказались пророческими. Революция, как следствие капиталистических реформ, свершилась. Прогнозы народников не были услышаны и должным образом оценены властью и политическими силами, доминировавшими к тому времени в российском обществе.

Литература

1. Введение в историю и философию науки / Под общей ред. проф. С.А. Лебедева. — М., 2007.
2. *Шумпетер Й.* История экономического анализа. В 3 тт. — М., 2007.
3. *Шумпетер Й.* История экономического анализа. — Т. 1. — М., 2007. — С. 46.
4. Там же. — С. 72.
5. *Данилевский Н.Я.* Россия и Европа. — М., 1991.
6. *Р. Барр.* Политическая экономика / Пер. с фр. В 2-х т., т.1. — М., 1995.
7. *Рязанов В.Т.* Хозяйственный строй России: на пути к другой экономике. — СПб., 2009.

Статтю подано до редакції 21.06.11 р.

УДК 330.1

В.І. Кондрашова-Діденко, канд. екон. наук, доцент,
Л.В. Діденко, канд. філософ. наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІНТЕЛЕКТНОМІЧНА ВІЗІЯ КАТЕГОРІЙНО-ПОНЯТТЄВОГО АПАРАТУ ПОЛІТЕКОНОМІЇ

АНОТАЦІЯ. Запропоновано нове тлумачення окремих понять сучасної політекономії.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: особистість, інтелектуально зорієнтована економіка, інтелектономіка, інтелект, знання.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: личность, интеллектуально ориентированная экономика, интеллектономика, интеллект, знания.

АННОТАЦИЯ. Предложено новое истолкование некоторых понятий современной политэкономии.

ANNOTATION. The article is devoted to the new interpretation of categories-and-concepts of modern politeconomy.

KEYWORDS: personality, intellect-based economy, intellectonomics, intellect, knowledge.

В історії людства перші роки ХХІ сторіччя постали як початок активізування індустріально та інтелектуально розвинутими країнами світу переходу до нового — неекономічного/постіндустріального — типу суспільства та виробництва. Означений часовий період є своєрідною межею між індустріальною та постіндустріальною цивілізацією, економікою та інтелектономікою як індустріальним і постіндустріальним типами виробництва. Це період створення основ майбутнього суспільства та виробництва. Він співпадає у часі із завершальним циклом у розвитку країнової економіки. Саме тут вона набуває своєї останньої форми і функціонує як інтелектуально зорієнтована економіка. І це не випадковість, а закономірність: практично всі системи є історичними — вони виникають і з часом зникають, вичерпавши свій потенціал і втративши свою потрібність. Арістотель писав: «Там, де є виникнення і рух, там має бути і межа; насправді жоден рух не безмежний, а кожний має своє завершення» [1, с. 110].

У розвитку інтелектуально зорієнтованої економіки з'являються нові явища і процеси, що зумовлюють її заперечення і прискорюють заміну її інтелектономікою як постіндустріальним типом виробництва. Йдеться про інтелектуально розвинену людину як нову субстанційну основу виробництва, інтелект — як важливий ресурс виробництва нового знання та креатування нової цінності, «живе» та формалізоване знання тощо. Означені явища є результатами культуро-соціальних перетворень економіки та в економіці, тобто перетворень поверхневих та глибинних: перші зумовлюють зміну її форми, а другі — зміну її субстанційної основи. Вони потребують конкретного пояснення природи, змісту і значущості в розвитку людини, планетарного суспільства та інтелектономіки як неекономічного типу виробництва. А звідси висновуємо: економічна теорія загалом та політична економія зокрема мають створити такий категорійно-поняттєвий апарат, який був би спроможний розв'язувати проблеми означеного роду.

«Саме ці процеси породжують системні виклики всій сукупності суспільних наук, зокрема економічній теорії. Такі виклики стосуються всього спектра вихідних методологічних постулатів, на яких будується фундамент економічної теорії» [2, с. 6] і політичної економії як її складової. Методологія економічної теорії загалом та політичної економії зокрема вже нині потребує суттєвого оновлення (якщо не радикальної зміни). Нині вчені називають різні способи і шляхи реалізування оновлення методології названих наук. «Вирішення методологічних питань, — пише відомий український учений А. Чухно, — пов'язано передусім з

розвитком теорії, категоріального апарату і концептуального змісту науки [3]. Чим глибше теорія розкриває зміст понять, категорій, законів, їх пізнавальні, гносеологічні можливості, тим більше її методологічне значення» [3, с. 87]. Щоправда обсяг статті спонукає нас робити вибір на користь тільки одного із багатоманітних його способів — категорійно-поняттєвого апарату політичної економії як компоненти економічної теорії.

Отже, відомо, що розвиток категорійно-поняттєвого апарату є одним із способів оновлення методології політичної економії як складової економічної теорії. Невідомим (чи маловідомим) дотепер залишається який саме розвиток і яких насамперед категорій та понять потребує методологія політичної економії на сучасному етапі. Між відомим і невідомим (маловідомим) виникає суперечність, що постає проблемою, розв'язанню якої присвячена презентована стаття. Дана проблема й актуалізує тему останньої.

Впродовж останніх 10—15 років щодо деяких окремих аспектів даної проблеми вчені (політекономисти та економтеоретики) різних країн світу пропонували свої варіанти розв'язань. Йдеться насамперед про таких дослідників, як: В. Базилевич, М. Блауг, А. Гриценко, В. Діденко, П. Єщенко, В. Кондрашова-Діденко, В. Савчук, А. Чухно та інші. Проте проблема в запропонованому формулюванні ще й дотепер залишається нерозв'язаною. Загалом погляди вчених щодо категорійно-поняттєвого апарату економічної теорії і/або політичної економії є, за словами М. Блауга, асиметричними, оскільки відображають тільки певну частину/сторону означеного апарату як системи [4].

Мета — виявити та охарактеризувати головні категорії і поняття, що сприяють та/або сприятимуть оновленню методології сучасної політичної економії як компоненти економічної теорії.

Політична економія. Це відносно самостійна наука, що має свій предмет і свою методологію. Предмет політекономії визначають по-різному. З нашого погляду, політична економія вивчає відносини між акторами в процесі створення матеріальних і нематеріальних благ/цінностей. Це — культуро-соціальні відносини: культурні, бо укорінені в загальнолюдській культурі, а соціальні — бо пов'язані з людиною як учасником виробництва щодо створення умов для розширення її добробуту. В означених відносинах відбувається практичне реалізування поведінки людей у процесі виробництва. Їхня поведінка — форма прояву культури людини, людей. Тому важко не погодитися з дослідниками минулих сторіч, котрі стверджували, що «політична економія — наука про людську культуру» [5, с. 87]. Людська культура зіткана з

різних типів та видів знання. Останнє людина створює за допомогою свого розуму, інтелекту. Головним носієм культури постає інтелектуально розвинена людина, тобто особистість. Тому до категорійно-поняттєвого апарату сучасної політичної економії обов'язково мають бути включені такі поняття-категорії, як: «особистість-актор», «природний інтелект», «розум людини», «створюване людським інтелектом знання» («живе» та формалізоване) тощо. Саме ці поняття-категорії уможливають пояснення нових явищ, що нині виникають в економіці, заперечення якої вже почалося, та новий погляд на існуючі поняття-категорії — «праця», «вартість», «багатство», «капітал», «виробництво», «інтелектуально зорієнтована економіка», «інтелектономіка» і т. ін. Тому вже в інтелектуально зорієнтованій економіці можна будувати концептуальну низку з даних понять-категорій. Основою побудови такої низки понять-категорій має стати, з нашого погляду, виробництво та його ядро — інтелектуально розвинена людина, але не «виробництво і види використання знання» [6, р. 11], як пропонує американський соціолог Д. Белл. У процесі побудови згаданої концептуальної низки відбувається діалектичне знімання. Залишаються тільки ті поняття-категорії, що визначені життєздатними для «роботи» нині та в майбутньому. При цьому пропонуються нові поняття-категорії, що тільки формуються і зорієнтовані на майбутнє економічної науки та розвитку планетарного суспільства, і ще не належать до «категорій політичної економії» індустріальної епохи [7, с. 44].

Виробництво як поняття та явище давно відоме. Зазвичай його витлумачують як створення матеріальних і/або нематеріальних благ, необхідних для задоволення потреб людини, народу країни. За ознакою цивілізаційності/епоховості виділяють такі чотири його типи, як: доіндустріальний (аграрний) та індустріальний, постіндустріальний та ноосферний. Перші два типи виробництва є економічними, а другі два — інтелектономічними. Остання класифікація здійснюється за внутрішнім чинником виробництва, яким постає його ядро, або субстанційна основа. Ядром аграрної економіки є земля, індустріальної — машина, а ядром інтелектономіки як постіндустріального та ноосферного типів виробництва — інтелектуально розвинена людина (особистість). Інтелектономіка зароджується і народжується в економіці. Формування її субстанційної основи та головних особливостей відбувається там само — в економіці, але на тому етапі її розвитку, коли вона набуває своєї останньої форми — інтелектуально зорієнтованої. Інтелектуально зорієнтована економіка водночас зберігає функцію-

нальні елементи виробництва індустріальної цивілізації та формує нові компоненти, яких потребує виробництво постіндустріальної епохи. Тому деякі особливості інтелектономіки як майбутнього типу виробництва є характерними і для інтелектуально зорієнтованої економіки. До таких особливостей належать: застосування інтелекту людини як основного ресурсу; використання знання водночас і як знаряддя праці, і як сировинного матеріалу; вивільнення «розумною» машиною значної частки часу для творення і креатування людиною нових ідей та проєктів; переважання нематеріальної сфери виробництва; панування живої праці над уречевленою і живого знання над формалізованим тощо. Найголовнішою особливістю інтелектуально зорієнтованої економіки зокрема та інтелектономіки загалом постає свобода людини, розвиток людини як особистості, котра підпорядковує своїй владі виробництво, а не навпаки, як це було в традиційній економіці. В завершальному циклі свого розвитку економіка у формі інтелектуально зорієнтованої «припиняє панувати над суспільством», людиною, а «людські сили і здібності перетворюються уже не на засоби для виробництва багатства, а саме багатство» [7, с. 87]. Таке виробництво вже є не виробництвом для інших, а виробництвом самого себе. Технологічною основою інтелектуально зорієнтованої економіки та інтелектономіки загалом є інтелектуальні технології. При цьому методологічно важливим аспектом є те, що статусу визначального ресурсу інтелектономіки як неекономічного типу виробництва набуває «інтелект, розум людини, який знаходить втілення в її творчих, креативних діях» [8, с. 16]. Означена характеристика людського розуму, інтелекту формується вже в інтелектуально зорієнтованій економіці. Тому, з нашого погляду, назва форми економіки (інтелектуально зорієнтована економіка) та постіндустріального типу виробництва (інтелектономіка) утримує «головний актив, об'єкт інвестування і рушій» їх розвитку [8, с. 16].

Інтелект дотепер визначають по-різному. Інтелект, наприклад, витлумачують як триєдність розуму, моральності та мудрості людини [9, с. 31]. Іспанський філософ Х. Субірі визначає інтелект як осягання. Він стверджує, що «сутність розуму полягає у свободі» [10, с. 85]: реальність «змушує нас бути свободними»; вона «впливає на нас не для того, щоб залишити нас на свободі, а для того, щоб змусити нас до належної свободи» [10, с. 85] задля творення та креатування. А звідси: свободна раціональна творчість має терціарне розгортання: свободний досвід, свободна систематизація і свободне конструювання [10, с. 107]. Інтелект — здат-

ність реальності, яка постає формальністю інакшості вражень. Сам суб'єкт переживає події/моменти реальності по-різному, тобто мисленнєва діяльність кожної людини спрямована на індивідуально-досвідне схоплювання-та-утримування реального в усіх його проявах. Те, що «розумоутримуване реальне та в реальному як такому» [10, с. 280] існує, називатимемо, за Х. Субірі, знанням. Саме знання постає тим, що вже досягнуте, тобто результатом осягання; воно перебуває у стані завершеності. Не йдеться про незмінювання того «здобутого» загалом, радше про майбутнє можливе коригування як доповнювання, уточнювання, критикування. Знання «постає станом, але не актом. Цей стан: залишитися утримуваним в актуалізованому реальному» [10, с. 281]. Об'єктом знання є реальність, яку ми досліджуємо, набуваючи досвід та вдосконалюючись. Отже, знання — це результат осягання інтелектом людини реальності.

Знання завжди використовували, використовують і використовуватимуть у людській діяльності. Проте для традиційної економіки характерні знання, уречевлені/упредметнені в машині та різних механізмах. Знання, використовувані в інтелектуально зорієнтованій економіці, не є формалізованими і професійними, тобто такими, яких людина набуває в різних навчальних закладах — технікумах і/або вишах. Французький учений А. Горц наголошує: «Людина має вкладати у свою працю не просто професіоналізм, а всю себе. Саме від цього вкладу буде залежати якість результатів. Таку якість неможливо виміряти загальною мірою» [7, с. 12—13]. Нині зростає цінність саме того знання, яке неможна замінити і формалізувати. «Попитом, — пише А. Горц, — все більше користуються знання, що виростили з досвіду, розсудливість, здатність до координування, самоорганізування і віднайдення спільної мови, тобто ті форми живого знання, яких набувають у побутовому спілкуванні і відносяться до культури повсякденності» [7, с. 12]. Неможливо ні визначити, ні спрогнозувати наперед як саме актор вкладатиме ці знання в свою діяльність, оскільки це залежатиме від самовіддачі, або від того, що називається «мотивацією» [7, с. 12]. Що ж таке мотивація в даному випадку? Мотивація людини — це інтелектуальне та емоційне «визнання працівника» як на рівні підприємства, так і на рівні країнового суспільства [11, с. 189]: кожний працівник (в емоційному плані) шукає визнання своєї цінності не як «робочої сили», «персоналу» чи «людського ресурсу», а як людини, до якої ставляться з повагою і гідністю та оцінюють її на основі індивідуальних якостей, незалежно від місця в службовій ієрархії [11, с. 189]. В інтелекту-

альній площині кожний індивід прагне визнання своїх ідей, йому необхідно, щоб співробітники мали високу думку про його інтелект. Коли люди відчують визнання їхнього інтелектуального потенціалу, вони охоче діляться своїми знаннями. Визнання породжує сильну внутрішню мотивацію, під впливом чого людина включається в добровільне співробітництво [11, с. 190].

Нині джерелом вартості постає інтелект людини та уява, а не абстрактна праця, оскільки «живе» знання людини важливіше за робочий час машини. Вже сьогодні продукти людської діяльності є не кристалізованою працею, а кристалізованими знаннями. Це означає, за твердженням А. Горца, що вартість матеріальних та нематеріальних товарів залежить від вкладених у них знання, інформації та інтелекту, а не суспільної праці [7, с. 41]. Вміст знання постає головною суспільною субстанцією усіх товарів, головним джерелом вартості та прибутку. Визначення їх вкладу в створення товару нині є нерозв'язаною проблемою.

Зв'язок між вартістю та багатством є розірваним: грошей людям потрібно більше, а живуть вони все гірше. Очевидна суперечність між «валовим соціальним щастям», що не має вартості, та валовим соціальним продуктом, який вимірює товарооборот [7, с. 86]. Це вказує на об'єктивну необхідність визначати поняття «багатство» як сукупність інтелектуально-креатувальних здатностей людини/людей. Джерелом багатства країнового суспільства постає діяльність, що розвиває здатності людини, а саме праця самостворювання, на думку А. Горца.

Наші розмірковування уможливили такі висновки: іншотлумачення категорійно-поняттєвого апарату політекономії є одним з шляхів оновлення її методології; до нього слід включити відносно нові поняття — «особистість», «культура», «інтелект», «розум», «знання», «живі знання»; уточнити деякі поняття щодо їх кількісного визначення («праця», «вартість», «багатство»); відмовитися від понять, що вже втратили натепер свою життєздатність. Перспективи подальших розвідок у сфері методології сучасної політичної економії широкі та залежать від рішень авторів-дослідників.

Література

1. *Аристотель*. Метафизика // Аристотель. Соч.: В 4 т. — М.: Мысль, 1976. — Т. 1. — 550 с.
2. *Гальчинський А. С.* Економічна методологія. Логіка оновлення: Курс лекцій / А. С. Гальчинський. — К.: АДЕФ-Україна, 2010. — 572 с.
3. *Чухно А. А.* Економічна теорія: [у 2-х т.] / А. А. Чухно. — К.: ДННУ АФУ, 2010. — Т. 1. — 512 с.

4. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі / М. Блауг. — К.: Основи, 2001. — 670 с.
5. Селигмен Б. Основные течения современной экономической мысли / Б. Селигмен. — М.: Прогресс, 1968. — 600 с.
6. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society. — N. Y.: Basic Books, 1973. — 543 p.
7. Горц А. Нематериальное. Знание, стоимость и капитал / А. Горц. — М.: Изд. дом Гос. ун-та — Высшая школа экономики, 2010. — 208 с.
8. Основы наукоемкой экономики (Знание-Креативность-Инновации) / Под ред. И. А. Максимцева. — М.: Креативная экономика, 2010. — 456 с.
9. Кондрашова-Діденко В. І., Діденко Л. В. Самозаперечення країнової економіки: особливості та результат-наслідок // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — Серія Економіка. — 2011. — № 123. — С. 28—31.
10. Субири Х. Интеллект и разум // Х. Субири. Чувствующий интеллект: в 3 ч. — М.: Ин-т философии, теологии и истории св. Фомы, 2008. — Ч. III. — 288 с.
11. Ким Ч., Моборн Р. Стратегия голубого океана / Ч. Ким, Р. Моборн. — М.: НIPPO, 2005. — 272 с.

Статтю подано до редакції 28.07.11 р.

УДК 339.13+330.138

В.Д. Лагутін, д-р екон. наук, проф., зав. кафедри економічної теорії та конкурентної політики
Київського національного
торговельно-економічного університету

РИНОК, КОНКУРЕНЦІЯ І ВАРТІСТЬ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

АНОТАЦІЯ. Розглянуто методологічні засади трансформації ринково-конкурентних відносин відповідно до потреб еволюційного формування сучасної моделі економічного розвитку. Проаналізовано вплив конкуренції на якісну модифікацію вартості як економічної категорії.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: ринок, конкуренція, вартість, стимули до економічного розвитку.

АННОТАЦИЯ. Рассмотрено методологические основы трансформации рыночно-конкурентных отношений в соответствии с потребностями эволюционного формирования современной модели экономического развития. Проанализировано влияние конкуренции на качественную модификацию стоимости как экономической категории.